

בענין חפיפה לטבילת גרות

- א. האם תקנת עזרא לחפיפה נאמרה דוקא בטבילת נידה - או אף בכל חייבי טבילות?
 ב. האם מחמירים אנו לטהרות יותר מאשר לבעלה?
 ג. חפיפה לטבילת גרות לענין לכתחילה ודיעבד

א. האם תקנת עזרא לחפיפה נאמרה דוקא בטבילת נידה - או אף בכל חייבי טבילות?

כתוב במסכת יבמות [מז, ב], וכן הובא להלכה בשו"ע יו"ד סי' רסח סע' ב ובש"ך ס"ק ו, שכל דבר שחוצץ בטבילת נידה חוצץ בטבילת גרות. השאלה היא האם גם תקנת עזרא לצורך בחפיפה קודם טבילה [ב"ק פב, א] נאמרה גם לענין טבילת גרות? על מש"כ הרמ"א שיש אומרים שיגלח הגר שערותיו ויטול ציפורני ידיו ורגליו קודם טבילה, הוסיף הש"ך שם ס"ק ז שאין טעם גילוח השערות משום חציצה, אלא אפילו אין חציצה בשערותיו, כגון שהוא יחוף ויסרוק היטב או יגוז מקצת שערותיו הקשורים וחוצצים, אעפ"כ יגלח כל שערותיו, משום שנכנס לכלל יהדות. מיהו נראה דבדיעבד אם לא גילח שעריו, רק שאין דבר חוצץ, הוי טבילה. עכ"ד הש"ך. ומבואר בדבריו ז"ל שתקנת החפיפה של עזרא לא תוקנה לענין טבילת גרות, שהרי כתב "כגון¹ שיחוף ויסרוק היטב, או יגוז מקצת שערותיו הקשורים וחוצצים". כלומר, הש"ך הציע כאן שתי אופנים איך להתגבר על בעיית החציצה בשיער בטבילת גרות, האחת שיחוף ויסרוק היטב, וכחלופה לחפיפה הציע שיגוז מקצת שערותיו הקשורות וחוצצות ודי בזה. וממה שהציע שתי הצעות איך להינצל מחציצה בטבילת גרות, ורק אחת מהן היא חפיפה, משמע שאין חפיפה מחויבת בטבילת גרות. וכן עולה מביאורו המופלא של האור שמח [הל' איסור"ב פ"ד ה"ח] בדעת הרמב"ם, שלא נאמרה תקנת עזרא אלא לטבילת נידה לבעלה, כי תקנת עזרא היתה לקשט האומה כדי שיוציאו הנשים הנוכריות, אשר על זה נצטערו הרבה הוא וזקני דורו, וזו היתה כוונת התקנה לסרוק במסרק - לִיְפּוֹת ולקשט נשי ישראל ולקשר לבב בעליהן להן לתועלת קיום האומה. וסיים האו"ש דבריו באומרו: וזה ברור אצלי בשיטת רבינו הרמב"ם ז"ל.

ויל"ע בזה מדברי הראשונים ז"ל, כי בגמ' חולין [י, א] הביא רבא את הדין שטבל

1 עי' אגרות הפרמ"ג אגרת ה ביאור מילת "כגון": הבנתי מילת כגון כמו כגוון, כעין מראה ודמות וכו', וממעט מילתא אחריתא, לומר אם הוא כגון זה אז שייך ביה הדין ולא בגוונא אחרת.

ועלה ונמצא עליו דבר חוצץ, אעפ"י שנתעסק באותו המין כל היום כולו [אחרי הטבילה] לא עלתה לו טבילה, עד שיאמר ברי לי שלא היה עלי קודם לכן. והקשו הראשונים ז"ל על דין זה, שכאן אינו מחלק בין היכן שטבל סמוך לחפיפה, לבין כשטבל שלא בסמוך לחפיפה, כמו שמחלק רבא לגבי נידה [סו, ב] טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר חוצץ אם סמוך לחפיפה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול, ואם לאו צריכה לחוף ולטבול. ובתוס' [שם ד"ה עד] הביאו את תירוץ ר"ת [התירוץ השני]: ועוד אומר ר"ת דהכא [בגמ' חולין] מיירי לטהרות, אבל בגמ' נדה איירי לבעלה, שהחמירו לטהרות [דאפילו טבל סמוך לחפיפה ונמצאת עליו חציצה, לא עלתה לו טבילה עד שיאמר ברי לי] יותר מלבעלה, כמו שמשמע בגמ' נדה בכמה מקומות. ועוד יש להעמיד את סוגייתנו בכהנים שאין בהם חפיפה משום שטובלים תמיד, כפי שמשמע בירושלמי בריש פסחים [פ"א ה"א], וכ"כ התוס' נידה [סו, ב ד"ה אם] בשם ר"י. ומבואר מדברי התוס' שתקנת עזרא של החפיפה נאמרה בכל חייבי טבילות, ולא רק בטבילת נידה.

וכ"מ בחי' הרשב"א [חולין י, א], שכתב ומיירי כגון שחפץ קודם טבילה, דאי לא חפץ, אפילו לא נמצא עליו דבר חוצץ, לא עלתה לו טבילה. ומיירי נמי בשלא חפץ סמוך לטבילה, דאי בשחפץ סמוך לטבילה אפילו נמצא עליו דבר חוצץ אינו חוזר וטובל, כדגרסינן בנדה אמר רבא טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר חוצץ אם סמוך לחפיפה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול, ואם לאו צריכה לחוף ולטבול. וכ"כ בחי' הרמב"ן שם לחלק בין אם חפץ סמוך לטבילה או לא, וכ"כ לחלק התוס' נידה [סו, ב ד"ה אם, בתחילת הדבור]. ומשמעות דבריהם שאין לחלק בין חיובי הטבילות, אלא בכל חייבי טבילות נאמרה תקנת חפיפה. וכ"כ בכלבו [סי' פו]: ואחד הנידה ואחד שאר הטמאים שיש בראשן שיער, תקנת עזרא היא שתהא אשה חופפת ראשה ואח"כ תטבול. וכ"כ בשבלי הלקט [סי' שין] לענין טבילת ערב יוה"כ, שחופפין וטובלין כדרך כל חייבי טבילות.²

אבל האור זרוע [הל' נדה סי' שסא] כתב לתרץ קושיית הראשונים הנ"ל בשם ר"ח, או בשם ר"י, שהעמידו את הסוגיא בחולין בטובל לתרומה שלא חייבוהו חכמים חפיפה, והגמ' בנידה עוסקת בטבילת אשה לבעלה שהצריכה רבנן חפיפה. וכ"כ האשכול [הל' מקואות סי' סד] שבגמ' חולין עוסקים באדם שטבל לאכול תרומה ולכן אין חפיפה, שלא תיקן עזרא חפיפה אלא רק לנשים נידות.

ובספר התרומה [הל' נדה סי' קב] הביא את שלושת התירוצים הנ"ל, הראשון ששם עוסקים בשלא טבלה סמוך לחפיפה [כתירוץ הרמב"ן והרשב"א], ועוד ששם עוסקים בטבילה לטהרות שבה מחמירים וכאן בטבילה לבעלה [כתירוץ שני דר"ת],

2 וע' אליה רבה או"ה סי' תרו ס"ק יד שנסתפק לענין טבילה בערב יוה"כ אם צריך לחפוף, וכתב שבספר התניא סי' עח הסובר שחופף היינו לדעתו שטבילת ערב יוה"כ חיוב גמור ומברכים עליה, אבל לדין שאינה אלא משום מנהג אין צריך לחפוף קודם טבילה זו. וכן י"ל בדעת שבלי הלקט הנ"ל. וסיים האליה רבה: ומ"מ יש להחמיר, וכ"מ בשל"ה ז"ל וטוב לטהר ולגלח צפרניו כמו אשה לבעלה.

או ששם עוסקים בטבילה לטהרות ומדובר בלא חפץ כלל, לכך צריך ברי לי, כי לעוסקי טהרות לא הצריכו לעשות חפיפה אלא רק לעיין [כתירוץ האו"ז והאשכול]. ועי' בהגהות חשק שלמה [ב"ק פב, א] שהביא בשם ספר התרומה שעזרא תיקן חפיפה דוקא בנשים, ולא לאנשים הטובלים לתרומה וקדשים. וצ"ע, שהרי בספר התרומה הביא שלושה תירוצים, ולשני התירוצים הראשונים לענין תקנת חפיפה אין הבדל בין טבילת נדה לבעלה לשאר חייבי טבילות, ורק לתירוץ השלישי הביא חילוק זה, אך לא כחילוק בין אנשים לנשים אלא בין טבילה לבעלה לטהרות, וכדעת האו"ז דטבילת אשה לבעלה חמורה ולכך הצריכה רבנן חפיפה.

ובלחם ושמלה [סי' קצט שמלה ס"ק טו] רצה לדייק מלשון הגמ' [ב"ק פב, א] שעזרא תיקן "שתהא אשה חופפת וטובלת", ולא אמר סתם "שיהיו חופפין וטובלין", משמע שלא תיקן אלא לנשים ולא לאנשים, אם משום שבטבילת נשים מקפידים יותר אם משום טעם אחר. וכן דקדק בפתחא זוטא [הל' טבילה מה"ת סי' קצט ס"ק ב] מלשון הכלבו [סי' פו] שכתב: אחד הנידה ואחד שאר הטמאין שיש בראשן שיער תקנת עזרא היא שתהא אשה חופפת ראשה ואח"כ תטבול. ומזה שפתח ברבים וסיים ביחידה, 'שתהא האשה חופפת', משמע שלאשה ששכיח בה שיער תיקן, משא"כ אנשים שלא שכיח בהם שיער בהם לא תיקן חפיפה, ולכן סיים הכלבו רק בדין האשה, ודבריהם ז"ל כדעת החשק שלמה הנ"ל. אבל אין נראה להוציא דין מחודש, שלא אמרוהו הפוסקים הראשונים ז"ל, מדיוק קל בלשון.

ובפתחא זוטא [שם] כתב שגוף הספק אם תקנת עזרא בחפיפה היא רק לטבילת נידה לבעלה או לכל הטמאים ולכל הטהרות, פשוט מדברי התוס' חולין [י, א] ונידה [סו, ב], שהקשו למה בטבל ועלה ונמצא עליו דבר החוצץ באומר ברי עלתה לו הטבילה ובלי אמירת ברי לא, ומדוע לא מחלקת הגמ' בין נמצא סמוך לחפיפה או לא, והוכרחו התוס' לתרץ תירוצים; ואם נאמר שעזרא תיקן חפיפה רק לנידה א"כ אין כאן כלל שום קושיא!

ובסוף דבריו העלה הפת"ז [שם] שיש כאן ארבע שיטות: א. דעת ספר התרומה שלא תיקן עזרא חפיפה אלא לטבילת נידה לבעלה; וכבר הערנו שאין כן משמעות דברי סה"ת [אלא שהפת"ז הביא דבריו רק מתוך הגהות חשק שלמה הנ"ל ולכן כתב כנ"ל]. ב. דעת הכלבו שרק לנשים תיקן מפני ששכיח בהן שיער, והיינו לבעלה וגם לטהרות; וגם על זה יש להעיר דמש"כ הכלבו "תקנת עזרא שתהא האשה חופפת ראשה ואח"כ תטבול" אין כוונתו למעט טבילת אנשים, שהרי פתח ואמר "ואחד הנידה ואחד שאר הטמאים שיש בראשן שיער", אלא כיון שעיקר תקנת עזרא נאמרה לטבילת אשה לבעלה נקט הכלבו בלשון שתהא האשה חופפת ראשה, משום שזוהי תקנת עזרא העיקרית. ג. דעת התוס' חולין ונידה הנ"ל דתקנת עזרא הוא לנשים ולאנשים, חוץ מכהנים. ד. דעת ספר המנהיג [דין טבילת בעלי קריין] שאפילו בעל קרי צריך חפיפה³. וציין עוד לדברי הירושלמי פסחים [פ"א ה"א ופ"ב ה"ז]

3 וראה שערי תשובה או"ח סי' פח ס"ק א בשם שו"ת מאמר מרדכי סי' א-ב, ובביאור הלכה שם ד"ה וכן הביא בשם ספר האשכול סי' א, שבעל קרי הטובל אין צריך חפיפה כבשאר

שכוהנות צריכות חפיפה גם לאכילת קדשים, ומשמע שעזרא תיקן חפיפה לכל ענין.

ב. האם מחמירים אנו לטהרות יותר מאשר לבעלה?

עוד הביא הפתחא זוטא [שם] את דברי התוס' הנ"ל בשם ר"ת, שרק בטבילת נידה לבעלה מקילין בנמצא סמוך לחפיפתה, מה שא"כ בטהרות החמורות לא מקילין אפילו סמוך לחפיפתה, והוסיף שכן משמע בכמה מקומות שלטהרות חמור מלבעלה, כמש"כ החת"ס [יו"ד סי' קצט ד"ה אך אמנם קרא וכו'] שבכל מקום [עי' נידה י"א ע"ב וי"ב ע"א ועוד] מקילים יותר לבעלה⁴. אולם בסדרי טהרה [סי' קצא ס"ק ב וסי' קצו ס"ק כג] הביא את דעת הרשב"א⁵ והמ"מ [באחד מתירוציו] בדעת הרמב"ם [הל' איסו"ב פ"ט ה"ד] שמחמירים לבעלה יותר מלטהרות⁶, ובפת"ז הוסיף שכן משמעות פיהמ"ש לרמב"ם מקואות [פ"ה מ"ה]⁷, וסיים הפת"ז באומרו, שאם נסבור שדעת הרמב"ם שלבעלה חמור יותר, יש לומר שעזרא לא תיקן חפיפה אלא לטבילת נידה לבעלה ולא לטהרות, ותתיישב בזה קושית התוס' הנ"ל. אלו דברי הפת"ז. ויש להוסיף, שאכן דעת האור זרוע והאשכול הנ"ל שתקנת עזרא של חפיפה לא היתה אלא לטבילת אשה נידה לבעלה מפני שהיא חמורה, ובאמירה זו תירצו קושיית התוס' הנ"ל.

ג. חפיפה לטבילת גרות לענין לכתחילה ודיעבד

ולענין טבילת גרות, נראה שיש להצריך חפיפה בטבילת גרות, שהרי לדעת התוס', הרמב"ן, הרשב"א והכלבו, תקנת עזרא של חפיפה נאמרה בכל חייבי טבילות, ואף לדעת האור זרוע שכתב שלא תיקן עזרא אלא בטבילת נידה לבעלה י"ל שהוא הדין לטבילת גרות שדרושה חפיפה. ועוד, בשבלי הלקט [סי' שין] הצריך חפיפה לטבילת ערב יוה"כ, וכ"כ האליה רבה [סי' תרו ס"ק יב] שיש להחמיר, והוסיף הא"ר שטוב

טבילות, כי אין חציצה פוסלת בטבילה זו. ועי' מנחת חינוך מצוה קפ בשם גדול אחד עפ"י גמ' יבמות מה, ב, ומש"כ בהגהות חשק שלמה יבמות שם.

4 ובטעם הדבר שאנו מחמירים באשה עסוקה בטהרות לענין בדיקה יותר ממה שמחמירים לבעלה גרידא, עי' ב"י סי' קצא, ב"ח בריש סי' קפו ופרישה סי' קצ ס"ק מה.

5 תורת הבית בית ז שער ה, שכתב דהאיך אפשר שיהא בעלה שהוא איסור כרת קיל ממעלת עסק הטהרות. ועי' סד"ט סי' קצו ס"ק כג מה שהעיר על דברי הרשב"א.

6 ודלא כמשמעות המ"מ בדעת הרמב"ם הל' איסו"ב פ"ט הל' לו.

7 וראה סדרי טהרה סי' קצא ס"ק ב שהעיר ממ"ש בסי' קצח בש"ך ס"ק יג שלענין חציצה בטבילה מחמירים יותר לטהרות מאשר לבעלה, ועי' שו"ת חשב האפוד ח"ב סי' ככח שכיוון להערת הסד"ט הנ"ל, ובהגהותיו ציין לדברי הרמב"ם הל' מקואות פ"ב הכ"ב שכל החומרא אינה אלא מדרבנן, ולענין טהרות גזרו ולענין ביאה לא גזרו, אך הוסיף שמדברי התוס' חגיגה יא, א ד"ה לא, משמע שמה שלטהרות חמור לענין חציצה יותר מלבעלה הוא מדאורייתא, וצ"ע.

גם ליטול את הציפורניים, וכ"כ במטה אפרים [סי' תרו סע' ח], ואם לטבילת ערב היום הקדוש הצריכו חפיפה, הנכנס בטבילתו לכלל קדושת ישראל ודאי חשובה טבילה זו להצריכו חפיפה. וכ"כ בספר גירות כהלכתה [פ"ד ס"ג]: לפני הטבילה יחוף עצמו היטב ויסרוק את שערותיו ויקצץ את ציפורני ידיו ורגליו.⁸

אכן לענין דיעבד, אם נעשתה טבילת הגרות בלא חפיפה יש לצדד להקל כדלהלן. ראשית, משמעות דברי הש"ך הנ"ל [ס"ק א] שאין החפיפה תקנית בטבילת גרות, וכן עולה לביאורו של האור שמח הנ"ל [ס"ק א] בדעת הרמב"ם שכל עיקר תקנת עזרא של החפיפה היה כדי לקשר לב בני ישראל לנשותיהם, ואינה ענין לטבילת גרות. עוד יש לצדד לדעת האור זרוע וסיעתו הנ"ל שתקנת עזרא לא נאמרה אלא לענין טבילת נידה לבעלה; ואף שיש לומר שטבילת גרות חמורה כטבילת נידה ולפיכך צריכה חפיפה, מ"מ עיקר תקנת עזרא של חפיפה לא נאמרה לדעת האו"ז וסיעתו אלא בטבילת נידה לבעלה, וא"כ הדין בשו"ע סי' קצט סע' ח שחפיפה מעכבת בטבילת נידה היינו משום מעלת דין חפיפה בטבילת נידה שהיא מתקנת עזרא, עי' ערוך השלחן [סי' קצט ס"ק כא] שתקנת עזרא חמורה כדברי תורה, אבל לענין טבילות אחרות שעליהן לא נאמרה במפורש תקנת עזרא אין לנו מקור לומר שאם לא נעשתה חפיפה לא עלתה לה טבילה בדיעבד.

ועוד י"ל, שבזמננו דרך בני אדם לחפוף ולרחוץ ראשם וגופם מידי יום או יומיים לשם נקיות הגוף, ובשעת חפיפת השערות מפספסים בהן לצורך פעולת החפיפה, שעל כן נקראת רחיצת הראש בשם חפיפה, והדרך לסרוק במסרק אחר החפיפה, וגם הגר יוצא ידי חובה בדיעבד בחפיפה זו. ואעפ"י שנחלקו בעל עבודת הגרשוני [סי' עט] והצמח צדק [סי' סה] לענין אשה שבדקה עצמה לילך לבית הכנסת אם נחשבת בדיקה זו בדיעבד לבדיקה לענין הפסק טהרה⁹, י"ל ששם זה שונה¹⁰, כי דרושה בדיקה המבררת טהרתה, וכל שלא נעשית הבדיקה על מנת לברר טהרתה אינה נחשבת לבדיקה, מה שא"כ כאן שהכל תלוי במציאות הפרדת השערות זו מזו, אפילו אם נעשית החפיפה לנקיות הגוף כבר הושגה כאן התוצאה של שערות סרוקות, ובדיעבד זה נחשב כחפיפה.

8 ובמקורות שם ציין לשו"ת דבר משה יו"ד סי' נח, שו"ת בית דוד יו"ד הל' גרים סי' קל, ושו"ת ר"א גוטמאכר יו"ד סי' פו; ובכל המקורות הנ"ל לא נזכר רק ענין נטילת הציפורניים, אלא דאם מחמירים לענין נטילת ציפורניים יש להחמיר גם להצריך חפיפה.

9 הביאם הסד"ט סי' קצו ס"ק לג והפתחי תשובה שם ס"ק י.

10 ועי' בדי השלחן סי' קצט סע' א ביאורים ד"ה ולסרוק שער ראשה, שנסתפק באשה שחפפה עצמה שלא לכוונת טבילה אלא לנקיות בעלמא, וכגון שלא היה בעלה בעיר ואח"כ בא בעלה באותו יום, האם יכולה לסמוך על החפיפה ההיא ולטבול, או שמא כיון שלא עשתה כן לכוונת טבילה חיישינן שלא חפפה עצמה יפה. והביא שבספר יוסף דעת סי' קצט סע' יא כתב שלדעת הצמח צדק המחמיר לענין בדיקת הפסק טהרה כשבדקה לנקיות בעלמא שאינה יכולה לסמוך על הבדיקה ההיא - כמו כן יש להחמיר לענין חפיפה שלא לכוונת טהרה שאינה עולה לה חפיפתה. ומסיק בדי השלחן שלדינא צ"ע, כי בסד"ט סי' קצו ס"ק לג מראה פנים לדעתו של העבודת הגרשוני בפלוגתא הנ"ל לענין בדיקה.